

Novovznikajúce formy rodinného života na Slovensku

ABSTRACT: Tománek Pavol, *New emerging forms of family life in Slovakia* [Nowe rozwijające się formy życia rodzinnego w Słowacji]. Interdyscyplinarne Konteksty Pedagogiki Specjalnej, nr 1, Poznań 2013. Pp. 101-119 Adam Mickiewicz University Press. ISBN 978-83-232-2539-3.

The present study deals with the family, parenting and the current form of creating families. The work provides insight into the phenomenon of current single, mingle and patchwork families.

KEY WORDS: family, education, single family, mingle family, patchwork family

Úvod

Pedagogika, ktorá je vedou o výchove a vzdelávaní, v súčasnosti akoby „seba samu“ potrebovala vychovávať. Na jednej strane sa v spoločnosti preferuje vzdelanie ako základ budúcich generácií, no na strane druhej badať absenciu výchovných systémov, ktorých základy sa kladú práve v rodine. Rodina je základným edukačným prostredím pre dieťa, či dospelujúcu osobnosť. V rodine sa dávajú základy morálky, slušnosti, spoločenských pravidiel. Je miestom, kde rodičia nastavujú mantinely správania sa, kde prichádza k rastu a kultivácii osobností každej spoločnosti. S obľubou sa prezentuje, že súčasná rodina je v kríze, že výchova prechádza búrlivým

obdobím. Podstata problému je však hlbšia. Rodinná výchova je integrujúcim edukačným predmetom, ktorý kultivuje mladú dospelievajúcu osobnosť. Mladí ľudia dnešnej doby často nevedia, čo ich čaká v živote. Sú vyštudovaní, no chýbajú im istoty. Rodina, ktorá mala ako prvá inštitúcia zasiať základy všetkého (výchova, tradície, viera...), často sama potrebuje istý druh reštaurovania, či sanácie. Doba, ktorú tvoríme, neustále zdôrazňuje funkcie rodiny a rodinného života. Pravdou však zostáva skutočnosť, že spoločnosť by sa mala v dnešnej dobe viac zaoberať funkčnosťou rodiny ako jej funkciami. Otázka tzv. *patchwork* rodín, ktoré sa postupne začínajú vytvárať aj na Slovensku, je o to viac alarmujúcim faktom a výzvou k riešeniu azda aj celospoločenského *handicapu*. V predkladanej štúdii sa chcem zamerať na aktuálne novovytvárajúce podoby rodiny, ich charakteristiku, nástrahy a „prevenciu.“

1. Rodina

Rodinou¹ rozumieme predovšetkým sociálnu skupinu, ktorá je zložená z dvoch alebo viacerých osôb žijúcich spolu v jednej domácnosti, ktoré sú spojené manželskými, pokrvnými alebo adoptívnymi zväzkami. Možno ju charakterizovať aj ako primárnu, neformálnu a intímnu sociálnu skupinu a základnú spoločenskú jednotku,² ktorá je často považovaná za kolísku ľudstva a výchovy. Rodina³ sa charakterizuje aj ako malá spoločenská skupina, založená z dvoch dospelých členov opačného pohlavia a ich potomkov. Je to prvé sociálne prostredie, ako i výchovná inštitúcia prvoradého významu, v ktorej sa jedinec ocitá. Rodina je spoločensky schválená forma partnerských vzťahov dvoch rovnoprávných, rovnocenných a milujúcich sa ľudí, spojená pevným príbu-

¹ P. Tománek, *Teoretické východiská rodinnej výchovy*, Brno, Tribun 2012.

² V. Tamášová, *Teória a prax rodinnej edukácie*, Ivanka pri Dunaji, Axima 2007, s. 12.

³ J. Prevendárová, *Rodina s postihnutým dieťaťom*, Nové Zámky, Psychoprof spol. s r. o., Artus 1998, s. 11.

zenským a pokrvným zväzkom. Jej znakom je intímne spolužitie v jednej domácnosti, spolupráca, pomoc a kooperácia jej členov. Atmosféra rodinného prostredia je daná vzájomnými vzťahmi medzi rodičmi a ostatnými členmi rodiny. Dieťa sa formuje podľa rodinných vzťahov, podľa rodinného prostredia, v ktorom vyrastá. To, čo dieťa v rodine vidí, to aj napodobňuje.⁴ Dospelí, najmä rodičia sú preň vzorom v akomkoľvek konaní. Rodina je prirodzenou sociálnou skupinou, základnou bunkou spoločnosti. Združuje ľudí v intímnej jednote na podklade pokrvnej príbuznosti. Všade tam, kde muž a žena žijú spolu, bývajú pod jednou strechou, spoločne hospodária a vychovávajú deti, hovoríme o rodine. V nej si dieťa vytvára vlastnú identitu a typickú kultúru prezentovanú vlastnými tradíciami, hodnotami a konvenciami. Pokrvná príbuznosť, rodinné ekonomické záujmy ako aj výchova detí nevystihujú však ešte dostatočne podstatu rodiny. Rodina totiž nie je schopná existovať izolovane od spoločnosti, vždy je súčasťou širšej sociálnej jednotky, ktorej normy, kultúra, tradície a náhľady zasahujú aj rodinu. Rodina je preto prvým článkom reťazca, ktorý spája jedinca so spoločnosťou. Rodina je prvým skúšobným prostredím.⁵ V súčasnej dobe však badáme, že tradičné základné znaky rodiny, sa akoby zmenšovali, zosmiešňovali alebo aj atomizovali. Univerzalita a tradicionalita sú pravdepodobne dva základné znaky rodiny, ktoré pretrvávajú doteraz. Konzervatizmus je často vytláčaný legalizovanými heterosexuálnymi (čiže konkubinát) či dokonca homosexuálnymi zväzkami. Sakralita rodín je často atomizovaná formou spolunažívania, ktorú dnešná spoločnosť označuje termínom *single rodina* alebo aj *mingle rodina*. Azylyta je len „popoluškou“ vzťahov, ktoré majú byť normálne, vyvážené a zmysluplné. Azylyta je typickým znakom pre tzv. *patchwork rodiny*. Všetky tieto súčasné podoby rodín rozoberieme v nasledujúcich kapitolách a podkapitolách.

⁴ D. Kostrub, *Dieťa - (ako) autonómny a kompetentný subjekt*, Žiar nad Hronom, Aprint 2007, s. 15-18.

⁵ V. Tamášová, *Teória a prax rodinnej edukácie*, Ivanka pri Dunaji, Axima 2007, s. 37.

2. Výchova v rodine

Rodina je významným prostredím výchovy. Výchova v rodine sa neobmedzuje len na predškolský a mladší školský vek dieťaťa, ale trvá až po ukončenie vzdelávania. Ba spokojne môžeme povedať, že i v ďalšom samostatnom živote novovzniknutých mladých rodín (ak berieme do úvahy otázku výchovy starými rodičmi). Veľmi dôležitou je rodinná výchova v predškolskom veku a v období dospievania mladých ľudí. Počas dospievania sa zintenzívňuje duševný život, ale aj formovanie vlastných záujmov. Plnenie výchovných funkcií rodiny predpokladá určité podmienky. Rodičia sú považovaní za prvých a hlavných vychovávateľov svojich detí. Rodina zasa za prvotnú inštitúciu, v ktorej prebieha proces výchovy. Napriek tomu, že na správnu výchovu neexistuje jednotný – optimálny návod, musí sa uskutočňovať premyslene a cieľavedome.⁶ Východiskom pre konanie dieťaťa stáva sa správanie rodičov. Ním je možné docieľiť, aby deti boli čestné, mali úctu k iným ľuďom, pravdovravné, vedeli rozlíšiť dobro od zla a pod. Výchova je neodmysliteľnou súčasťou každého jedinca, spoločnosti a kultúry. Nie je „rezervovaná“ len rodičom, učiteľom alebo vychovávateľom, ale aj spoločnosti, v ktorej nielen vychovávam, ale som zároveň aj vychovávaný. Pod pojmom výchova rozumieme ovplyvňovanie, vďaka ktorému chceme dosiahnuť zlepšenie, zdokonalenie, či dokonca zhodnotenie osobnosti vychovávaného. Zmysel každej výchovy spočíva v tom, aby sme pomohli vychovávanému získať osobnostné vlastnosti, ktoré ho robia schopným samostatného a sociálne zodpovedného života. Osobnostné vlastnosti sú často ovplyvniteľné vlastnou povahou každého jedinca, sociálnym prostredím, či dokonca aj kultúrou, ktorú sám vytvára a často aj kreatívne pretvára. Práve výchova má ovplyvňovať aktérov výchovy (učiteľ, rodič, vychovávateľ, ale aj vychovávaný), a to v každej dimenzii ich života, resp. telesnej, duchov-

⁶ H. Rozjinajová, *Základy rodinnej výchovy*, Bratislava, SPN 1992, s. 34.

nej, duševnej, spoločenskej, profesijnej, i morálnej. Podľa R. Palouša⁷ je výchova zámerným a sústavným pôsobením ľudského jedinca (napr. vychovávateľa) na druhého jedinca (vychovávaného). Upozorňuje na skutočnosť, že táto výchova vedie ku vzniku relatívne trvalých zmien v správaní a prežívaní práve toho druhého jedinca. Funkčnosť výchovy⁸ spočíva v odovzdávaní posolstva mravných ideálov, noriem a pravidiel a v ich dodržiavaní. Výchova je podľa R. Palouša⁹ novou nádejou, že sa ľudstvo obráti ku svojim povinnostiam, k pravej ľudskej povinnosti a ľudskej poctivosti. Ďalej dodáva, že táto nádej sa dá naplniť cestou dôverného odovzdávania sa do náručia toho, koho človek neuznal, i keď ho neustále viedol, a nemohol ho viesť inokade, iba cestou vyhnanca, pretože, ako R. Palouš hovorí, k návratu má dôjsť z vyhnanstva slobodného rozhodovania človeka (každého jedinca). Výchova je procesom, v ktorom je riadená životná aktivita človeka.¹⁰ Rodinná výchova je chápaná ako spoločensko-historický jav, ktorý nadobúda v období zvyšovania vedecko-technickej úrovne stále väčší význam. Prihliada na potreby dnešnej doby i na perspektívne potreby spoločnosti. Realizuje sa na základe zložitého komplexu podnetov (osobnosť rodičov, spôsob rodinného života, rodinná atmosféra, rodinné prostredie), ktoré majú socializačno-výchovné účinky. Rodinnú výchovu môžeme chápať ako proces odovzdávania spoločensko-historických skúseností s cieľom pripraviť mladú generáciu na usporiadaný rodinný život a na prácu v nových spoločenských podmienkach. V minulosti sa deti vychovávali spontánne v rodinnom prostredí, pričom prevládala funkcionálna, mimovoľná výchova, ktorú postupne dopĺňovala intencionálna, cieľavedomá rodinná výchova, ďalej cieľavedomá školská výchova a napokon aj rozličné vplyvy okolitého prostredia. Súčasná rodinná výchova je

⁷ R. Palouš, *Čas výchovy*, Praha, Státní pedagogické nakladatelství 1991, s. 53.

⁸ P. Tománek, *Teoretické východiská rodinnej výchovy*, Brno, Tribun 2012.

⁹ R. Palouš, *Čas výchovy*, Praha, Státní pedagogické nakladatelství 1991, s. 214.

¹⁰ A. Gogová - Š. Kročková - G. Pintes, *Žiak, sloboda, výchova*, Nitra, Vydavateľstvo Michala Vaška 2004, s. 96.

poznačená prakticismom, uskutočňuje sa bez vymedzenia výchovných cieľov. Jej obsah určujú prevažne iba skutky dieťaťa, na ktoré rodičia bezprostredne reagujú. Výchova by sa však mala oveľa viac zameriavať na perspektívu, nemala by mať teda len náhodný charakter. Preto konštatujeme, že rodinná výchova musí rozvíjať osobnosť po stránke kognitívnej, afektívnej a psychomotorickej.¹¹ Rozvoj emocionálnej stránky vedie k rozvoju sociálnej stránky osobnosti a prepojenie rozumovej, afektívnej a psychomotorickej je cestou k axiologickej, teda hodnotovej rovine.

3. Súčasné podoby rodiny

V nasledujúcej kapitole sa budeme zaoberať konkrétnymi podobami vytvárania rodín v súčasnosti. Cieľom nie len charakteristika týchto podôb rodín, ale aj poukázanie na ich negatívny dopad na spoločnosť, rodinu, konkrétneho človeka.

3.1. Rodina ako „single“

V posledných rokoch vzrastá trend slobodných matiek, ktoré si zaobstarali dieťa „bez partnera“, respektíve od začiatku nepočítali s mužom, s ktorým dieťa majú, ako s otcom. Tým, že rastie počet rozvodov, sa zvyšuje aj počet ľudí, ktorí majú deti, ale nemajú partnera. Logickým vyústením tejto situácie je čím ďalej rozšírenejšia tzv. *single rodina*, ktorá je často označovaná aj sloganom: *chcem dieťa – nechcem muža*.¹² Dalo by sa konštatovať, že ide o lobistické a hedonistické pohnútky ženy. Opak však je pravdou. Ženy sa často rozhodujú pre tento životný štýl preto, lebo doposiaľ si nikoho nenašli, s kým by spoločne trávili svoj život; po skúsenostiach mnohých týraných žien a rozvedených žien sa chcú týmto

¹¹ Z. Matějček, *Co děti nejvíc potřebují?*, Praha, Portál 1995, s. 90.

¹² P. Tománek, *Teoretické východiská rodinnej výchovy*, Brno, Tribun 2012, s. 84.

spôsobom vyhnúť možným problémom a po tretie – chcú z tohto pragmatického vzťahu na skúšku vyjsť ako víťazky, ktoré zostali tehotné. Dokonca, mnohé ženy si s mužmi podpisujú akúsi formu zmluvy,¹³ kde sa žena zaväzuje mužovi, že po narodení dieťaťa si nebude od neho žiadať priznanie otcovstva a prípadné dávky na dieťa, ľudovo nazývané ako alimenty.

Dôvody, prečo ľudia zostávajú v tzv. *single rodinách*, sú:

- v dnešnej dobe dozrievajú psychicky mladí ľudia oveľa neskôr, čo je dané aj dlhšou prípravou na budúce povolanie, pomalším osamostatňovaním a snahou spoznať toho čo najviac. Mladí ľudia si často nevedia predstaviť, že prvá láska či dlhší vzťah je konečnou zastávkou,
- ľudia, ktorí sú sami, sa málo viažu na jedno miesto, objavuje sa u nich túžba cestovať, spoznávať nové kultúry, ľudí, vzdelávať sa, žiť aktívne. Pravda, toto je možné robiť aj s partnerom, ale už sa človek musí tiež podriaďovať záujmom a potrebám druhého. A taký kompromis znamená tiež vedieť poľaviť zo svojich požiadaviek,
- ľudia, ktorí sa usadia v rodinnom živote príliš skoro, môžu mať pocit, že im niečo utieklo, že si nič neužili, a to môže skončiť aj rozpory a rozvratom rodiny.

Negatíva *single rodín* sú:

- ľudia, ktorí sú dlhšiu dobu bez partnera majú sklony k depresiám (ktoré sa s blížiacim sa jeseňou prehlbujú), k bolestiam hlavy, bývajú častejšie unavení, a preto sú aj náchylnejší k chorobám,
- niektorí ľudia sa môžu tiež nezodpovedne stavať k životu, nevedia prevziať život „do svojich rúk“, slobodu berú ako zámenku na nadväzovanie stále nových krátkodobých vzťahov,
- ľudia si môžu tiež menej veriť, preto môžu odmieťať bližšie kontakty. Niekedy tiež pre samotné budovanie kariéry ľudia zabúdajú na to, že potrebujú kontakt s druhými.

¹³ Dostupné: <http://www.familienratgeber-nrw.de/index.php?id=1891> [cit. 2.8. 2012].

3.2. Rodina ako „mingle“

Pomenovanie *mingle* vzniklo kombináciou protichodných a navzájom sa vylučujúcich výrazov „married but single“ – vydatá/ženatý, ale slobodná/slobodný. Tento trend prišiel do Európy začiatkom tretieho tisícročia zo Severnej Ameriky, kde sa už naplno udomácnil. V podstate ide o žitie spolu v rámci manželského zväzku, no zároveň slobodným a nezáväzným spôsobom. Autorka E. Beck-Gernsheim¹⁴ dodáva, že

[...] nie je vôbec vylúčené (v takýchto rodinách), že manžel odíde za inou ženou (milenkou), s ktorou splodí dieťa. Manžel sa tomuto dieťaťu prizná, platí naň alimenty, no nechce sa rozviešť. Dokonca, často prinúti vlastnú manželku, aby tento stav rešpektovala a považovalo ho za normálny pre dnešnú dobu. Manželka tým samozrejme trpí, robí právne úkony. Manžel prichádza do vlastného domu, vyspí sa, poierie si veci, naje sa a opäť odchádza za svojou milenkou, ktorá ho očakáva. Ide v podstate o predstieranú zodpovednosť tak v prvom, ako i v druhom zväzku, ktorý manžel tvorí.

Pomenovanie *mingle rodina* teda v sebe zahŕňa vždy protichodné a klasicky zaužívané termíny. V rodinách sa tak môžeme stretnúť s označením vydatá-slobodná matka alebo ženatá-slobodný otec (nem. *verheiratet, ledig Vater/ verheiratet, Single-Frau*). Úloha rodiny je veľmi komplikovaná. Rodičia sú spolu, a nie sú spolu. Aj tvoria spoločne, aj netvoria spoločne. Manželia, resp. rodičia žijú v dlhodobom partnerstve, no zároveň si každý udržiava svoju vlastnú domácnosť. Partneri v tzv. *mingle* vzťahu sa stretávajú vtedy, keď majú na seba čas a chuť. Organizujú si spoločné chvíle a informujú sa o tých, ktoré prežívajú osobitne. Ako ostatné tradičné páry. Iba s tým rozdielom, že ak sú spolu, tak všetko ostatné ide bokom. *Mingle rodina* je veľmi náročná na dôveru a toleranciu. Takáto rodina nedáva pocit bezpečia pre menšie deti, ktoré potrebujú pevné zázemie. *Mingle rodina* môže zakrývať tzv. milencov/milenky a je skôr typom akéhosi otvoreného

¹⁴ E. Beck-Gernsheim, *Was kommt nach der Familie?*, München, Beck 2000, s. 33.

manželstva. Je ideálny pre ľudí, ktorí pracujú v rôznych mestách, prípadne opatrujú chorých rodičov. Rodičom, ktorí vytvárajú takého typu rodín, sa často hovorí aj *občasníci*, *mesačníci* alebo *týždenníci*,¹⁵ podľa toho, ako často do vlastnej rodiny zavítajú.

Negatíva mingle rodín sú:

- nezodpovednosť vo vzťahoch,
- benevolentnosť vo výchove detí,
- partneri sú voči sebe často tovarom ako osobami,
- rapídne sa znižuje pôrodnosť (výkyvy v demografii),
- podporovanie hedonistického a egostického správania sa,
- vytráca sa vzájomná dôvera partnerov/manželov,
- absencia pravidelného programu spolunažívania,
- zmätenosť mladších detí (súrodencov), ktorí nevedia oslovovať nových partnerov v rodine.

Dôvody, prečo ľudia zostávajú v tzv. *mingle rodinách*, sú:

- zachovávanie si istej dávky nezávislosti a nezodpovednosti,
- čas na kariéru, priateľov a hobby,
- vzťah sa nedostane do stereotypu,
- rozchod sa znáša jednoduchšie.

3.3. Rodina ako „patchwork“

„Patchwork“ rodina je špecifickým druhom rodín. Pod pojmom *patchwork* sa väčšine rozumie pozošívané napr. prestieradlo z niekoľkých kusov látky. Pojem *patchwork* neprišiel do Európy z anglicky hovoriacich krajín, akoby sa tomu na prvý pohľad mohlo zdať. Pojem *patchwork* sa v EÚ rozšíril práve z Nemecka, kde sa na základe textilných prestieradiel vyrobených z niekoľkých kusov látky „presunul“ tento názov na fenomén novovznikajúcich rodín. *Patchwork* rodina je teda „pozošívaná“ podoba rodiny z rôznych rodinných príslušníkov v pokrvnom alebo nepokrvnom zväzku. Vo väčšine prípadov ide o rodiny, v ktorých členovia pochádzajú už z predošlých rodín a prichádzajú do novej, kde sú v podstate

¹⁵ E. Beck-Gernsheim, *Was kommt nach der Familie?*, München, Beck 2000, s. 33–37.

„prišiti“ už k inej „látke“, k inej rodine, či už fungujúcej, alebo taktiež atomizovanej rodiny. Ide teda o rodinu „na druhý pokus“, keď ten prvý z nejakého dôvodu nevyšiel. *Patchwork* je veselá zošivaná deka, ale pokiaľ sa jedná o spolužitie a rodinu, je v tej deke vždy zašitý aj kus výbušniny (vo väčšine prípadov zložitá sociálne vzťahy). Neustále nám rastie počet rozvodov a s nimi aj počet ľudí, ktorí hľadajú ďalšieho partnera, aby vstúpili do „sobášneho second handu.“ Za posledných päťdesiat rokov sa sedemkrát zvýšil počet detí vychovávaných mimo manželstva a tento trend stále pokračuje.¹⁶ Podobne to podkladajú aj štatistický úrad na Slovensku, ktorý konštatuje, že za posledných 20 rokov sa počet rozvodov a znovuzosobášených ľudí strojnásobil.¹⁷ O čo vlastne ide? Uvedieme jednu kazuistiku, ktorú sme robili v roku 2011:

Katka má 40 rokov. Vydala sa hneď po skončení strednej školy. Z manželstva sa narodili dve dcéry. Po 10 rokoch sa s manželom rozviedli a Katka si našla nového priateľa Petra. Peter bol tiež rozvedený s dvoma malými deťmi z prvého manželstva. Katka a Peter sa presťahovali spoločne do dediny neďaleko Prahy. Spolu majú dvojročného chlapčeka. Stabilne teda žijú v dome Katka a Peter, ich spoločný syn a mladšia dcéra z prvého manželstva Katky. Každý druhý týždeň tam navyše majú dve malé deti z prvého manželstva Petra, ktoré sú v striedavej starostlivosti s Petrovou prvou manželkou Alenou. Naviac, na víkendy prichádza Katkina najstaršia dcéra, ktorá cez týždeň chodí do školy v Prahe a býva tak u Katkinho prvého manžela. Bývalý manžel Katky, ako aj Petrova exmanželka majú tiež nových životných partnerov. Celá situácia je veľmi zložitá, čo sa týka otázky výchovy, pretože vlastní rodičia sú prísni na vlastné deti a benevolentnejší k „cudzím“ deťom, ktoré s nimi tvoria tzv. patchwork rodinu.

Podobné príklady existujú na Slovensku už niekoľko rokov. Podľa štatistického úradu SR existuje viacero rodín, resp. manželstiev, ktoré sa rozviedli, opätovne sa zosobášili s inými životnými

¹⁶ G. Arlt, *Anthropologie und Politik*, München, Wilhelm Fink - Verlag 1996, s. 34.

¹⁷ Dostupné: <http://portal.statistics.sk/showdoc.do?docid=108&words=rozvody&x=0&y=0> [cit. 2.8.2012].

partnermi.¹⁸ V súčasnosti je na Slovensku 52% rozvodov. Z týchto 52% rozvodov sa približne 9–10% opätovne zosobáša a vytvorí novú rodinu,¹⁹ vo väčšine prípadov ide skôr o *patchwork* rodinu. Na Slovensku je až 4% tých ľudí,²⁰ ktorí tretíkrát uzavrú manželstvo a vytvoria tzv. *patchwork* rodinu. Štatistický úrad SR vo svojom Populačnom vývoji za roky 2001–2006 konštatuje, že „zastúpenie slobodných a ovdovených snúbencov sa dlhodobo mierne znižuje v prospech snúbencov rozvedených.“²¹ Na porovnanie – napr. v Nemecku²² bolo v roku 2011 až 12,5% takýchto *patchwork* rodín, v ČR až 14% z celkovej populácie.²³ Štatistický úrad SR eviduje len rozvodovosť, neviduje, či k rozvodom prichádza viac z tých manželstiev, ktoré mali civilné alebo kresťanské manželstvá, resp. manželstvá, ktoré boli uzavreté s rôznymi cirkvami alebo cirkevnými či náboženskými spoločnosťami, s ktorými má SR uzavretú zmluvu. Keďže otázka rozvodov je skôr súdnou záležitosťou ako štatistickou, Štatistický úrad v SR môže predbežné informácie (neúplné) o rozvodovosti podľa civilného alebo kresťanského manželstva získať len spätne a len na úrovni okresov, krajov, čo je veľmi zdĺhavá a prácna práca a vzhľadom k tomu, že by sa tento úkon dal robiť iba spätne, pre súčasnosť by priniesol už neaktuálne čísla. Rozchod manželov už nie je považovaný za fatálnu prehru, naopak dochádza k tzv. „normalizácii rozvodu.“ Ľudia s možnosťou rozpadu manželstva viac počítajú a tomu prispôsobujú svoje životné stratégie. Napríklad: ženy sa už len málokedy venujú rodine do tej miery, aby bola ich jediným životným programom. Také postupy,

¹⁸ Dostupné: <http://portal.statistics.sk/showdoc.do?docid=26531> [cit. 2.8.2012].

¹⁹ Dostupné: <http://portal.statistics.sk/showdoc.do?docid=26531> [cit. 2.8.2012].

²⁰ Dostupné: Populačný vývoj v SR 2001–2006. In: <http://portal.statistics.sk/showdoc.do?docid=26531> [cit. 2.8.2012].

²¹ Dostupné: Populačný vývoj v SR 2001–2006. In: <http://portal.statistics.sk/showdoc.do?docid=26531> [cit. 2.8.2012].

²² Dostupné: <http://www.familienratgeber-nrw.de/index.php?id=1891> [cit. 2.8.2012].

²³ Dostupné: http://www.gendersonline.cz/uploads/3949132171ba66015aeeb530db5568201724a68f_konference-zivotni-drahy-z-quantitativni-a-kvalitativni-perspektivy.pdf [cit. 2.8.2012].

ktorými sa človek už vopred chystá na možnosť rozvodu, zároveň rozvod uľahčujú, a teda paradoxne podporujú. A tým, že je rozvod alebo rozchod ľahší, dáva zároveň väčšiu možnosť nájsť si nového voľného partnera či partnerku. A to vedie k ďalším pokusom o rodinu. A k novým rozchodom, rozvodom a novým zložitejším *patchwork* rodinám.

Sociálne,²⁴ existencionálne, ale aj religiózne a kultúrne spolunažívanie v tzv. *patchwork* rodinách prináša značné komplikácie. Na Slovensku sa tzv. *patchwork* rodinám dáva často prívlastok *znovu-obnovená* alebo *zrekonštruovaná rodina*.²⁵

Negatíva *patchwork* rodiny, čiže zošívaných rodín:

- extrémna prísnosť vo výchove vlastných detí,
- prehnaná benevolentnosť vo výchove „cudzích“ detí,
- vzniká situácia tzv. dobrých a zlých rodičov (otčim, macocha...),
- tolerancia bez hraníc („noví“ rodičia sa chcú v prvom rade zapáčiť sebe navzájom. No robia to prostredníctvom vlastných/nevlastných detí. Svojimi postojmi, správaním a vystupovaním často ovplyvňujú správanie svojich detí do takej miery, aby si „spriatelili“ novú stránku (manželku, deti z prvých manželstiev a pod.),
- spolunažívanie vlastných a nevlastných súrodencov. Z kazuistiky, ktorú sme popísali vyššie vyplýval vzájomný problém spolunažívania. Príklad:

Katka a Peter majú predchádzajúce vzťahy urovnané. No i napriek tomu, neustále narážajú na problémy rôzneho druhu. Katkina dcéra z prvého manželstva je naučená, že si televíziu môže pustiť, až keď má hotové všetky svoje povinnosti. Naopak deti z Petrovho prvého manželstva sú zvyknuté na to, že televíziu si môžu zapnúť kedykoľvek, napríklad aj k obedu. Z pohľadu Katky by bolo správne rešpektovať jej pravidlo, že sa jej dcéra na televíziu pozerá až po splnení povinností, čo sa však veľmi ťažko dodržiava, keď je u nich

²⁴ G. Arlt, *Anthropologie und Politik*, München, Wilhelm Fink – Verlag 1996, s. 36.

²⁵ O. Sisáková, *Antropologická téma v sociologickej reflexii*, Prešov, Prešovská univerzita, FF 2011, s. 9–35.

televízia zapnutá neustále. Peter však zastáva názor, že výchova jeho detí by mala byť stabilná, takže ak sa u jeho bývalej manželky deti môžu pozeráť kedykoľvek, u nich by tomu nemalo byť inak.

- konkurenčnosť s ex – rodinou: deti, ktoré prichádzajú do kontaktu z predchádzajúcimi rodičmi, majú často tendenciu vytvárať v nových rodinách konkurenčný boj. Hodnotenie dobrého a zlého rodiča často závisí od toho, ktorí s rodičov dal viac (napr. po materiálnej stránke), ktorí s rodičov „popustil“ hranice výchovy, zásad a pod. Z kazuistiky z roku 2011 sme zistili aj nasledovnú informáciu o konkurencie schopnosti *patchwork* rodín. Príklad z jednej kazuistiky:

Naša rodina je veselý domček. Na bráne sú namaľované kvetinky, na šnúrach visí veľa bielizne, po záhrade behá pes a žije tu veľká rodina so štyrmi deťmi. Vyzerá to ideálne, až do chvíle, keď sa pozriete len na zvonček domu. Sú na ňom štyri priezviská. Tieto štyri deti majú totiž dve mamičky a troch oteckov, k tomu jednu sestru, ktorá je s nimi len cez víkend, a potom ešte dvoch ďalších nevlastných súrodencov, ktorí s nami nežijú. Sú u našich prvých rodičov, resp. u nášho prvého otca alebo mamy. Vo vnútri domácnosti to je tiež zvláštne. Na prvý pohľad to nie je poznať. V kuchyni sa hrajú chlapci, dva sedemroční, jeden dvojročný a jeden štvorročný, u kachlí sedí babka. Práve im natrela chlebič na desiatu a oni spokojne žujú. Nevadí ani, že z jej vnukov sú len dvaja vlastní.

- stráca sa samotný a podstatný význam rodičovstva: teda som matkou, som otcom na plný úväzok. Úloha matky a otca je v takýchto rodinách často porciovaná medzi ostatných „rodičov.“ Štiepi sa aj úloha zodpovednosti,
- absencia pevných hraníc rodinných tradícií, viery, hodnôt,
- manipulácia zo strany detí k rodičom, alebo rodičov k deťom,
- žiarlivosť medzi vlastnými a nevlastnými súrodencami,
- sexuálne obťažovanie: v tesnej blízkosti žijú ľudia oboch pohlaví, nie sú však ochránení hradbou incestného tabu. Aktívny nemusí byť len muž, tiež dospievajúca dcéra môže zvädzať nevlastného otca alebo brata.²⁶

²⁶ E. Beck-Gernsheim, *Was kommt nach der Familie?*, München, Beck 2000.

Dôvody, prečo ľudia zostávajú v tzv. *patchwork* rodinách, čiže v zošívajúcich rodinách:

- vzájomná komunikácia: hlavne otázka vyjednávania, riešenia problémov, či hľadanie kompromisov,
- jedináčikovia: jedináčikovia získajú širšiu rodinu, súrodencov,
- ekonomická funkcia rodiny: znovu obnovená, resp. pozošívajúca rodina jej ekonomicky stabilnejšou ako rodiny typu *single*,
- schopnosť lepšej sociálnej adaptácie.

Podľa švajčiarskych psychológov a sociológov²⁷ sú potrebné minimálne dva roky na postupnú adaptáciu všetkých jednotlivcov, ktorí vstupujú do tzv. *patchwork* rodín. Dva roky sú teda skúškovým obdobím týchto rodín. Ak sa takáto rodina osvedčí, výchova detí a mládeže nezaostáva za bežnou výchovou v rodinnom prostredí. Ak sa však ideál do dvoch rokov nevytvorí, zvyčajne prichádza k rozpadu takéhoto spolužitia a opätovne vznikajú ambície k novému vzťahu. V bežnej spoločnosti sa potom tento fenomén označuje aj ako turizmus rodín, nem. *Turismus Familien*.²⁸ Pre rodičov, ktorých deti navštevujú v tzv. striedavej starostlivosti, sa v praxi zaužíval pojem *víkendoví rodičia*. Autorka E. Beck – Gernsheim²⁹ ďalej dodáva, že v spoločenských kruhoch (má na mysli predovšetkým nemecky a francúzsky hovoriace krajiny) sa prestávajú používať termíny ako exmanžel a exmanželka v novovytvorených, tzv. *patchwork* rodinách. Tieto „staré“ termíny sa nahrádzajú názvami *Vorman* a *Vorfrau*, teda predmanžel a predmaželka (na označenie exmanželov).

4. Odporúčanie do praxe

1. Úlohy pre rodičov, štát a školu: spolupráca rodičov a učiteľov je žiaduca, ale záleží na tom, aby každá skupina konala to, čo je jej zvláštnou výchovnou úlohou, ktorú z nej nemôže druhá strana

²⁷ Dostupné: <http://www.patchwork-familie.ch/> [cit. 2.8.2012].

²⁸ E. Beck-Gernsheim, *Was kommt nach der Familie?*, München, Beck 2000, s. 45 a nasl.

²⁹ E. Beck-Gernsheim, *Was kommt nach der Familie?*, München, Beck 2000, s. 23.

odňať. Každý musí prevziať osobnú zodpovednosť za to, k čomu je on sám povolaný.

2. **Zodpovednosť rodičov:** zodpovednosť za dieťa, ktoré splodili je neodvolateľná, nevyhoviteľná a všetko zahrňujúca; trvá tak dlho, kým dieťa nie je samostatné, dospelé, v každom ohľade životne zdatné a schopné niesť zodpovednosť; základné potreby detí môžu byť najlepšie uspokojené v dobrých rodinách a dobrí rodičia sú spravidla nenahraditeľní; obvykle len oni majú láskyplnú väzbu na svoje dieťa, na nich závisí istota, sebadôvera, schopnosť milovať, horlivosť v učení a morálka dieťaťa; len ten kto zakúsi, že je neobmedzene milovaný, bude sám schopný základnej dôvery a lásky – nielen lásky k iným ľuďom, ale i lásky ku kultúre, ktorej výrazom je život jeho rodičov; štát je so svojimi školami odkázaný na to, že to budú rodičia, ktorí položia morálny a duchovný základ dorastajúcich občanov.

3. **Zodpovednosť štátu, jeho škôl a učiteľov:** štát musí rodičov materiálne a morálne podporovať tak, aby svojou výchovnou zodpovednosťou neprenášali na verejné ústavy viac, než je pre deti dobré; verejné školy nemôžu byť ústavmi pre celú výchovu detí; rodinu nemožno nahradiť; nemôžu plniť ani opatrovateľské alebo psychoterapeutické úlohy; žiakom a štátu poskytujú najviac, ak sa sústredia na obe hlavné úlohy, pre ktoré sú nenahraditeľné: na sprostredkovanie vedomostí a zručností a na hodnotovú výchovu v rámci ústavy a základnej spoločenskej morálky; verejné školy majú súčasne slúžiť i verejným záujmom.

4. **Zodpovednosť spoločnosti:** spoločnosť sa musí už prestať len prizerať a mlčky tolerovať často až morálne výkyvy ľudí. Dávať väčší dôraz na prevenciu pred mediálnym násilím, pred kyberšikanovaním a sexuálnym priemyslom, ktorý často napomáha k rozpadom vzťahov, rodín.

Záver

Vzťahy v rodine nie sú vždy ideálne, avšak atmosféra rodinného prostredia musí byť sofistikovane premyslená, pretože v nej nejde len o vzájomné vzťahy detí a rodičov, ale kreujú sa aj základy

ostatných budúcich vzťahov, pretože dieťa si práve podľa rodinných vzťahov vyhľadáva a formuje vzťahy nielen v rodinnom prostredí, v ktorom vyrastá. Rodina, i keď je v dnešnej dobe vystavená postmodernému liberalizmu, si stále udržiava svoj kredit, hodnotu a opodstatnenie. Rodinná výchova vo všeobecnosti odráža všetko, čo sa v rodine deje. Súčasná rodinná výchova sa na jednej strane charakterizuje ako láskyplná inštitúcia, no na strane druhej prestáva vymedzovať výchovné ciele, nanajvýš, je často zarážajúce, ak tieto výchovné ciele stanovujú deti svojim rodičom trucovaním, odhovaraním a pod. Spoločnosť dovolila deťom a mládeži zdôrazňovať ich práva na úkor ich povinností. Deti a mládež dnešnej doby nemajú alebo strácajú mantinely slušného správania, nevedia alebo nechcú vedieť, čo je správne a čo je krajne nevyhovujúce. Rodina sa tak stáva veľmi zraniteľnou (dôraz sa kladie na perfekcionizmus alebo naopak ľahostajnosť rodičov, jednostrannosť, neprimeranosť výchovných nástrojov a postupov k veku dieťaťa, zanedbávanie, preťažovanie). I vďaka týmto aspektom sa často stretávame s názormi, že súčasná rodina a s ňou súvisiaca rodinná výchova sú v kríze. Ale pravda je kdesi oveľa skôr, pri manželstve. Dnešní ľudia užívajú „dobrá“ manželstva, no do inštitúcie manželstva sa často nehrnú, resp. vyhľadávajú iné alternatívy (napr. konkubinát, homosexuálne zväzky a pod.), ktoré už vo svojej podstate nemôžu naplniť podstatu manželstva a v neposlednom rade aj rodiny, a to plodenie detí. Každý deň sa nám dostávajú informácie o rozpade etických noriem spoločnosti, o rozpade manželstiev, rodín, brutallite, násilí... Spoločnosť postupne stráca kontrolu nad svojimi citmi, upadá do osamelosti a akejsi citovej otupenosti a bezohľadnosti nielen rodinných, ale často aj pracovných vzťahoch. Rodičia majú upevňovať primerané správanie, nemajú navádzať k agresivite, nemajú viesť k voľnomyšlienkarstvu svoje deti. Mladému človeku, ktorý túži po vzrušení a zážitkoch, asi márne predložíme správnu ideovú líniu, no i napriek tomu, môžeme urobiť dôraznú selekciu toho, čo robí, čo pozerá, čomu sa venuje a pod. Rodičia majú základné právo korigovať výchovu. Výchova je v prvom rade rezervovaná rodičom, a nie deťom. Ak rodičia strácajú zodpovednosť, je

možné ju vyžadovať od detí, ktoré sú im zverené? Rodič sa má stať pre dieťa nielen kamarátom, ale i autoritou. No, autorita neznamená byť autoritatívny. Rodičia sa nemajú len prizerať a schvaľovať možné výkyvy svojich detí, majú byť regulátormi. A byť regulátorom znamená nastaviť zrkadlo nielen deťom, ale aj sebe, spoločnosti, rodine.

Zoznam bibliografických odkazov

- ARLT, G. *Anthropologie und Politik*. München: Wilhelm Fink-Verlag, 1996. ISBN 3770530950.
- BECK-GERNSHEIM, E. *Was kommt nach der Familie?* München: Beck, 2000. s. 45 a nasl. ISBN 340459854.
- BRUNCLÍKOVÁ, Z. *Autoevalvácia vyučovacieho procesu v primárnom vzdelávaní* (dizertáčna práca). Bratislava: UK, 2011. 138 s.
- GOGOVA, A., KROČKOVÁ, Š., PINTES, G. *Žiak, sloboda, výchova*. Nitra: Vydavateľstvo Michala Vaška, 2004. 308 s. ISBN 8080506752.
- KOLDEOVÁ, L. *Elektronické vzdelávanie - výzva alebo ohrozenie?* In *Aktuálne otázky pedagogiky* (CD-zborník). Bratislav: PdF UK, 2011. s. 280. ISBN 978-80-223-3121-0.
- KOSTRUB, D. *Dieťa - (ako) autonómny a kompetentný subjekt*. In *pedagogická tvorivosť učiteliek materských škôl*. Žiar nad Hronom: Aprint, 2007. s. 15-18. ISBN 978-90-80-969549-4-0.
- KUDLÁČOVÁ, B. *Fenomén výchovy*. Bratislava: Veda, 2006. ISBN 8022409049.
- LORENZ, K. *8 smrteľných hriechov*. Praha: Panorama, 1990.
- MATĚJČEK, Z. *Co děti nejvíc potřebují?* Praha: Portál, 1995. 108 s. ISBN 8071780065.
- PALOUŠ, R. *Čas výchovy*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1991. s. 53. ISBN 80-04-25415-2.
- PREVENDÁROVÁ, J. *Rodina s postihnutým dieťaťom*. Nové Zámky: Psychoprof spol. s r. o., Artus, 1998. ISBN 80-976148-9-9.
- ROVNÁKOVÁ, L. *Rodinná výchova a partnerské vzťahy*. Banská Bystrica: MC, 2001. 63 s. ISBN 80-8041-368-1.
- ROZINAJOVÁ, H. *Matrioniagogika. Pedagogika rodinného života*. Martin: Osveta, 1992. 246 s. ISBN 8008017686.
- ROZINAJOVÁ, H. *Pedagogika pre rodičov*. Martin: Osveta, 1988.
- ROZINAJOVÁ, H. *Základy rodinnej výchovy*. Bratislava: SPN, 1992. 188 s. ISBN 8008013109.
- SISÁKOVÁ, O. *Antropologická téma v sociologickej reflexii*. Prešov: Prešovská univerzita, FF, 2011. s. 9-35. ISBN 97880555003738.

- SMETANOVÁ, D. Možnosti sexuálnej výchovy (výchovy k manželstvu a rodičovstvu) za pomoci metodickéj príručky [online]. Bratislava: AKO Slovensko, 2008. Dostupné na http://alternativa.sk/uploads/tx_clanok/Smetanova_PB.pdf [cit. 08.10.2011].
- ŠKOVIERA, A. *Malá polepšovňa (pre rodičov)*. Bratislava: Petrus, 2005. ISBN 8088939968.
- ŠOLTÉSOVÁ, V. Média v kontexte súčasnej spoločnosti a katechézy (náboženskej výchovy). In *Bratrská rodina*. Praha: Českobratrské rodiny 63, 2004. – Roč. 36, č. 5 (2004). s. 26-27.
- TAMÁŠOVÁ, V. *Teória a prax rodinnej edukácie*. Ivanka pri Dunaji: Axima, 2007. 210 s. ISBN 978-80-969178-3-9.
- TIRPÁK, P. *Rodinná výchova*. Prešov: Prešovská univerzita, GKTF, 2010. 146 s. ISBN 978-80-555-0142-0.
- TOMÁNEK, P. *Teoretické východiská rodinnej výchovy*. Brno: Tribun. 165 s. ISBN 978-80-263-0233-9.
- TOMÁNEK, P. Dieťa a média: novodobé otrokárstvo? Bratislava: PdF UK, Ústav pedagogický štúdií, Katedra pedagogiky a sociálnej pedagogiky. In *Deti v ťažkých životných situáciách*. s. 174–181. ISBN 978-80-223-3187-6.
- TOMÁNEK, P. Kyberšikana ako aktuálny problém v súčasnej rodinnej výchove. In *Lifelong learning*, roč. 1, č. 2, s. 30–43. ISSN1804-526X.
- TOMÁNEK, P. – TOMÁNKOVÁ, M. Manželstvo a legalizované partnerstvá v súčasnej Európe. In *Fórum sociálnej práce* 2011, č. 2. s. 39–59. ISSN1804-3070.
- Zákon č. 154/1994 Z.z. NR SR o matrikách, druhá časť – paragrafy § 27–30.
- ŽILÍNEK, M. *Éthos a utváranie mravnej identity osobnosti*. Bratislava: Iris, 1997. ISBN 8088778603.

Použité internetové zdroje

- <http://portal.gov.sk/Portal/sk/Default.aspx?CatID=39&aid=128> [cit. 06.09.2011].
- <http://queering.wordpress.com/2005/12/11/najnovsi-prieskum-verejnej-mienky-neprekvapil-slovaci-nie-su-k-homosexualom-velmi-tolerantni/> [cit. 03.09.2011].
- <http://www.euractiv.sk/rovnost-sanci/clanok/registrovane-partnerstvo-uz-aj-v-cechach> [cit. 06.09.2011].
- <http://www.ganymedes.info/archiv2006/rok2006.asp?intClanek=6> [cit. 06.09.2011]
- <http://portal.statistics.sk/showdoc.do?docid=108&words=rozvody&x=0&y=0> [cit. 2.8.2012].
- <http://www.familienratgeber-nrw.de/index.php?id=1891> [cit. 2.8.2012].
- <http://www.patchwork-familie.ch/> [cit. 2.8.2012].
- http://www.genderonline.cz/uploads/3949132171ba66015aeeb530db5568201724a68f_konference-zivotni-drahy-z-quantitativni-a-kvalitativni-perspektivy.pdf [cit. 2.8.2012].

Nowe rozwijające się formy życia rodzinnego w Słowacji

Streszczenie

Przedstawiciele różnych dyscyplin naukowych, w prowadzonych nad współczesną rodziną badaniach, koncentrują się wokół rodzicielstwa i aktualnych form tworzenia rodziny. Praca daje wgląd w fenomen współczesnych typów rodzin: samotne rodzicielstwo, rodziny mieszane i zrekonstruowane. W artykule zaprezentowano definicje rodziny i wychowania w rodzinie. Podjęto rozważania na temat wychowania, roli rodziny i modeli rodziny, jakie współcześnie funkcjonują w Słowacji. Obecnie coraz więcej rodzin to rodziny typu patchwork oraz rodziny mieszane. Takie modele rodziny niosą z sobą różne konsekwencje dla funkcjonowania i kondycji jej członków. Innym ważnym problemem podejmowanym w artykule są rodziny typu „singiel” – kobieta pragnie dziecka, ale nie chce wiązać się na stałe, tworzyć związku oraz budować rodziny. Przedstawiono zagrożenia dla funkcjonowania takiej rodziny. W tekście odnaleźć można także implikacje do działań pedagoga na polu rodzin, o których mowa w publikacji.

Słowa kluczowe: rodzina, edukacja, samotne rodzicielstwo, rodzina mieszana, rodzina zrekonstruowana